doi:10.32020/ArtandDoc/33/2025/3

SZTUKA W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ: PAMIĘĆ KOLEKTYWNA – PAMIĘĆ INDYWIDUALNA

red. Łukasz GUZEK

doi:10.32020/ArtandDoc/33/2025/4

WSTĘP OD REDAKTORA

Rok 2025 został w Polsce ogłoszony przez Sejm RP Rokiem Franciszka Duszeńki, artysty i pedagoga związanego z Akademią Sztuk Pięknych w Gdańsku. To wydarzenie stanowi okazję do refleksji nad twórczością tego artysty. Konferencja **Sztuka w Przestrzeni Publicznej: Pamięć Kolektywna – Pamięć Indywidualna** towarzyszyła wystawie *Formowanie Pamięci – Przestrzeń Rozdarcia. Franciszek Duszeńko Uczennice i Uczniowie*. Te dwa wydarzenia służyły podsumowaniu wkładu profesora Duszeńki w rozwój sztuki polskiej: jako artysta stworzył nowatorską koncepcję pomnika powiązanego z przestrzenią *in situ*, a jako pedagog ukształtował artystyczne postawy kilku pokoleń uczniów wychodzących z jego pracowni. Ukazuje to trwający przez dekady wpływ na sposób myślenia o sztuce w środowisku gdańskich rzeźbiarzy, dotyczący zarówno indywidualnej formy dzieł, jak i postaw etycznych jakie artysta zajmuje wobec świata, w którym tworzy. Zebrane w tej sekcji tematycznej artykuły dotyczą kluczowego aspektu sztuki Duszeńki: formowania środkami artystycznymi przestrzeni społecznej, tak aby zostały w niej utrwalone zdarzenia historyczne, często traumatyczne, które jednak należy ocalić od zapomnienia, gdyż są one częścią tożsamości zbiorowej i muszą być aktualizowane w żywej współczesności. Okazuje się, że ten model myślenia o roli sztuki i artysty znajduje liczne punkty odniesienia w sytuacjach, gdy dzieło sztuki ma ująć w swojej formie zagadnienie kontekstowe o ważnej wymowie społecznej czy politycznej.

Specyficzny sposób utrwalania pamięci o wydarzeniach historycznych jaki wypracował w swej praktyce artystycznej Duszeńko polegał na tym, by stworzyć przestrzeń, w której to indywidualny odbiorca może budować własną refleksję. Inaczej niż tradycyjna rzeźba pomnikowa, która ma za zadanie utrwalenie w świadomości pokoleń jednej, narzuconej przez władzę wizji historii, Duszeńko kształtuje przestrzeń obecności, w której odbiorcy przez pokolenia mogą sami wyciągać wnioski z historii. Można powiedzieć, iż jest to dynamiczny lub inaczej performatywny sposób zostawiania śladu w świadomości pokoleń, kształtowania

Sztuka i Dokumentacja nr 33 (2025) | *Art and Documentation* no. 33 (2025) • ISSN 2080-413X • e-ISSN 2545-0050 • doi:10.32020/ARTandDOC

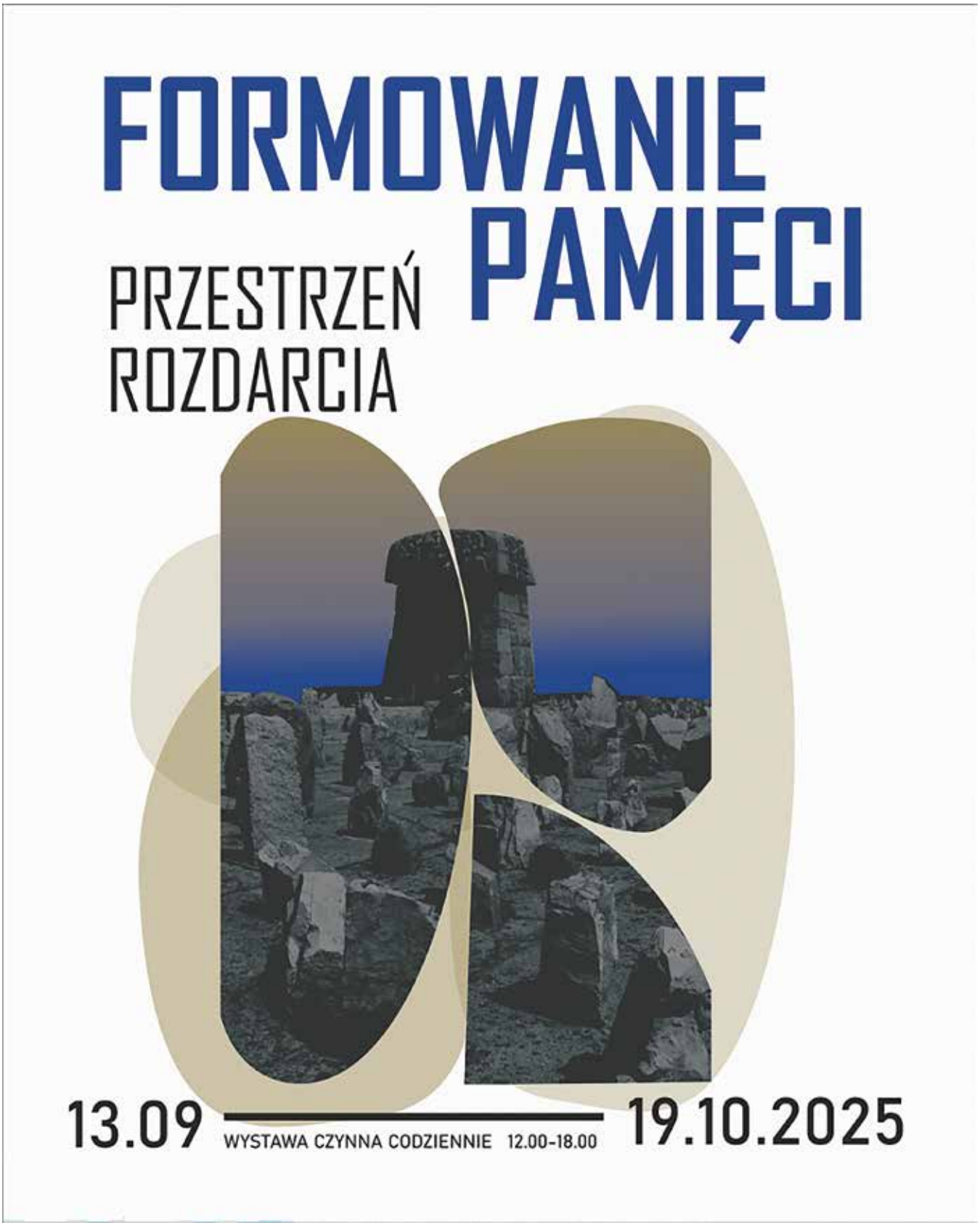
FORMOWANIE
PAMIĘCI
PRZESTRZEŃ
ROZDARCIA
13.09
WYSTAWA CZYNNA CODZIENNIE 12.00-18.00
19.10.2025

myślenia społecznego i indywidualnego. To swoista pedagogika społeczna, wynikająca z pedagogiki uczelnianego profesora mającego do czynienia z rozmaitymi charakterami studentów sztuki. W taki sposób przekazywał doświadczenie wojny i Holokaustu, które były jego własnymi doświadczeniami, o których wiedział, że nie mogą zniknąć z pamięci zbiorowej i indywidualnej. Jest to zarazem doświadczenie traumy, które ukształtowało współczesną zjednoczoną Europę, która stała się gwarantem demokracji rozumianej jako wolność, równość i solidarność.

Duszeńko rzeźbiarz potrafił dramat wojny i Holokaustu, który rozgrywał się na jego oczach, który widział wokół siebie jako młody człowiek, przetransponować na formę sztuki w przestrzeni publicznej. Od strony psychologicznej, głośne mówienie o skrajnych przeżyciach jest sposobem terapeutycznym. Jak o czymś mówimy, to jednocześnie leczymy się z traumy. To może uproszczenie, ale tak działa werbalizacja uczuć. Zwłaszcza słowa wypowiedziane wobec kogoś, czy do kogoś. Duszeńko mówił do wszystkich, do całego polskiego narodu, gdyż tworzył oficjalnie w imieniu władz Polski. Te osobiste relacji Duszeńki ze sztuką, motywacje do tworzenia takich 'mówiących,' terapeutycznych dzieł są ukryte pod formą typową dla sztuki tego czasu. W sztuce figuratywnej posługiwał się uproszczeniem postaci, co służyło nadawaniu im monumentalizmu, tak jakby składał je z brył geometrycznych. Tak malował Pablo Picasso czy Ferdynand Leger, który sprowadzał świat widzialny do podstawowych brył: kuli, walców, stożków. Zarazem interesowała go abstrakcja, geometria form abstrakcyjnych. Duszeńko łączył te dwa nurty – figurację i abstrakcję w sztuce site specific, rodzaju land artu kształtującego przestrzeń danego miejsca.

Zagadnienia podejmowane w artykułach opublikowanych w tej sekcji tematycznej obejmują trzy tematy ramowe. Przedstawiona poniżej kategoryzacja ma charakter ogólny i odnosi się do wielu typów rozwiązań artystycznych wykonanych przy użyciu tradycyjnych i nowych mediów sztuki. Przykłady takich dzieł zostały omówione w publikowanych tu artykułach.

1. **Relacje historii i współczesności**

Dzieła sztuki realizowane w przestrzeni publicznej pełnią rolę pasa transmisyjnego przenoszącego pamięć o wydarzeniach historycznych do współczesności. Wraz z procesami historyzacji wydarzeń następuje zmiana paradygmatów myślenia i interpretowania faktów. Zmiany interpretacji narracji historycznych ukazują proces kształtowania pamięci, osadzania zdarzeń i postaci we współczesności.

2. **Upamiętnienie i przypominanie**

Sztuka w przestrzeni publicznej ma zdolność do upamiętniania, przechowania i utrwalania w pamięci zbiorowej i indywidualnej zdarzeń historycznych i postaci z nimi związanych. Ale ma także zdolność do przypominania, czyli wydobywania z historii bliższej i dalszej zdarzeń i ludzi, o których pamięć uległa zatarciu, bądź są przedmiotem kontrowersji. Współczesne formuły realizacji artystycznych umożliwiają rewitalizację pamięci i dokonywanie symbolicznych rekonstrukcji będących sposobem na przywracanie pamięci.

3. **Umiejscawianie w historii**

Pomniki realizowane w przestrzeni publicznej mają formę trwałą, tworzą stałe miejsca pamięci. Ale przestrzeń publiczna ma charakter dynamiczny, jest pełna

życia. Dlatego efemeryczne formy artystyczne, czasowe i zmienne, a także interaktywne i immersyjne pozwalają na budowanie przestrzeni dialogicznych, lub inaczej przestrzeni dyskursywnych zapewniających udział w historii przez aktywne jej tworzenie.

Sekcję tematyczną Sztuka w Przestrzeni Publicznej: Pamięć Kolektywna – Pamięć Indywidualna otwiera artykuł **Grzegorza KLAMANA „Antymonument. Założenia Teoretyczne."** Autor jest profesorem pracującym zawodowo jako dydaktyk w Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku. Jego indywidualna droga artystyczna i kariera akademicka jest ściśle powiązana z Franciszkiem Duszeńką. Był jego bezpośrednim uczniem i jest kontynuatorem jego myśli. W swoim artykule przedstawia wypracowaną przez siebie koncepcję antymonumentu, która jest oparta na sposobie twórczego postępowania Duszeńki w monumentalnych założeniach pomnikowych w przestrzeni publicznej, mających upamiętnić takie wydarzenia jak Holokaust, a więc historię, której nie da się zawrzeć w klasycznej formie pomnikowej, ponieważ jest ona zbyt słaba dla oddania czegoś, co trudno objąć wyobraźnią i połączyć ze znanymi nam kategoriami myślenia. Takimi rozwiązaniami były projekty Klamana zrealizowane w kontekście robotniczej Solidarności i Stoczni Gdańskiej, transformacji gospodarczej i społeczno-politycznej po roku 1989 w Polsce i Europie Centralnej. Wyjątkowym antypomnikiem Klamana jest seria trzech obiektów pod tytułem *Polityczna Anatomia Ciała* z 1995, wykonanych z blachy, na planie: krzyża greckiego, kwadratu i prostokąta. Każdy z obiektów - postumentów zawiera pojemnik z przeźroczystego pleksiglasu z preparatem ludzkich jelit, zakonserwowanych w formalinie. To unikalne w skali światowej dzieło sztuki, które zostało wykonane z prawdziwych ludzkich szczątków jako materiału, stanowi komentarz do kosztów transformacji ekonomicznej i społecznej w Polsce i upamiętnia ten okres historyczny w anty-heroicznej formie. Historia jednak się nie kończy i formuła antymonumentu będzie wciąż potrzebna, wobec wydarzeń takich jak tocząca się wojna w Ukrainie.

Eliza GAUST, w artykule **„Ożywić Pomnik Pogrążony w Traumie. Analiza Projektu Krzysztofa Wodiczki *EMANCYPACJA. Projekcja na Pomnik Tadeusza Kościuszki na Placu Wolności w Łodzi*,"** opisuje kulisy współpracy z Krzysztofem Wodiczko podczas przygotowania pokazu w ramach festiwalu Łódź Wielu Kultur. Tematyka podejmowana przez artystę w tej i innych projekcjach w przestrzeni społecznej spotyka się z własną działalnością autorki tekstu jako aktywistki pracującej na rzecz szeroko rozumianych kwestii równego traktowania i praw człowieka. To przykład antypomnika realizowanego za pomocą nowych mediów, mającego zwrócić uwagę na ludzi, którzy znaleźli się na marginesie życia społecznego.

Joanna SZYMULA-GRYGIEL przedstawiła w artykule **„*Il Grande Cretto* Alberta Burriego - Monument na Gruzach Miasta"** przykład sposobu upamiętnienia tragedii miasteczka Gibellina na Sycylii, które całkowicie zniszczyło trzęsienie ziemi. Alberto Burri, znany artysta nurtu arte povera, wykonał w tym miejscu monumentalną instalację w formie betonowego labiryntu, pokrywającego miejsce, w którym stało miasto. Autorka śledzi trwający wciąż proces upamiętniania tej tragedii, do której odnoszą się kolejni artyści w swoich dziełach, a samo

miejsce zmieniło się w ważne centrum kultury. Projekt Burriego to również antypomnikowa, a więc nie-klasyczna, forma upamiętniania traumatycznej historii.

Agnieszka REJNIAK-MAJEWSKA w artykule „**Upamiętnienie i Postpamięć: Współczesne Działania Artystyczne w Przestrzeni Wystaw Historycznych"** przedstawia przykłady prób uczynienia historii wciąż żywą poprzez umieszczenie dzieł współczesnych w bezpośrednim kontekście przestrzeni wystaw historycznych. W takich przypadkach pojęcie antymonumentu dotyczy rozwiązań ekspozycyjnych łączących historyczne artefakty z nowoczesnymi formami dzieł, co wydaje się kluczowe dla uchwycenia relacji ciągłości między historią a współczesnością i dokonania jej reaktualizacji.

Anna REMISZEWSKA, kurator i pracownik merytoryczny w Muzeum Treblinka przedstawiła artykuł **„Analiza treści Symbolicznych Założenia Pomnikowego w Treblince."** Jednym z elementów tego założenia jest realizacja Duszeńki, który zakodował w formach sztuki złożone i silnie nacechowanych emocjonalnie treści związane z Holokaustem. Artykuł zawiera szczegółowy opis uwzględniający wszystkie elementy rozległego, przestrzennego założenia pomnikowego.

Magdalena TARNOWSKA w artykule **„Formy Upamiętnienia Zagłady w Sztuce Artystów Polsko-Żydowskich z Lat 1945-1950"** zaprezentowała po-holokaustową twórczość artystów żydowskich. Ich głównym tematem jest mniej lub bardziej bezpośrednie odniesienie do tragicznego losu Żydów w czasie wojny. Badaczka dokonała bardzo szczegółowego rozpoznania archiwów zawierających ślady tej tuż powojennej historii sztuki żydowskiej, co było zadaniem bardzo wymagającym. Nie jest przesadą stwierdzenie, że wyniki jej badań stanowią antypomnik złożony z dzieł – świadectw Zagłady.

Zebrane artykuły, zawarte w nich analizy i interpretacje, wskazują na szerokie możliwości zastosowania kategorii artypomnika w badaniach sztuki realizowanej w przestrzeni publicznej, w kontekście związanych z nią treści historycznych czy współczesnych. Pojęcie i praktykę antypomnika rozwinął Klaman, ale jej źródła, jak sam wskazuje, znajdują się w sztuce i pedagogice jego profesora, Franciszka Duszeńki. Stanowi ona znaczący wkład w sztukę polską i światową wypracowany w Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku, czego dowodzą przedstawione tu artykuły i prace pokazane na wystawie *Formowanie Pamięci – Przestrzeń Rozdarcia. Franciszek Duszeńko Uczennice i Uczniowie.*

*

Wydarzenia w ramach Roku Franciszka Duszeńki Akademii Sztuk Pięknych były organizowane we współpracy z Muzeum Narodowym w Gdańsku, Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, Gdańską Galerią Miejską oraz Urzędem Miasta Gdańska.

Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku · Zbrojownia Sztuki · Sztuka i Dokumentacja

DUSZEŃKO HUMAN FORM MEMORY

SZTUKA W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ: PAMIĘĆ KOLEKTYWNA – PAMIĘĆ INDYWIDUALNA

KONFERENCJA | 19 PAŹDZIERNIKA 2025

Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku, ul. Tkacka, Wielka Zbrojownia

Rok 2025 został w Polsce ogłoszony przez Sejm RP „Rokiem Franciszka Duszeńki," artysty i pedagoga związanego z Akademią Sztuk Pięknych w Gdańsku. Wydarzenie stanowi okazję do refleksji nad twórczością tego artysty, zarówno jej wartością artystyczną, jak i kontekstem społeczno-politycznym.

PROGRAM

12:00

Otwarcie konferencji
moderator Łukasz Guzek

Oprowadzanie po wystawie Formowanie Pamięci – Przestrzeń Rozdarcia | Franciszek Duszeńko uczennice i uczniowie, Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku
Wielka Zbrojownia, ul. Tkacka

13:00 – część 1

Grzegorz KLAMAN
Antymonument. Założenia teoretyczne

Roman NIECZYPOROWSKI
Franciszek Duszeńko w świetle badań archiwalnych

Eliza GAUST
Ożywić pomnik pogrążony w traumie. Analiza projektu Krzysztofa Wodiczki EMANCYPACJA. Projekcja na pomnik Tadeusza Kościuszki na Placu Wolności w Łodzi

Joanna SZYMULA-GRYGIEL
Il Grande Cretto Alberta Burriego – monument na gruzach miasta

PRZERWA

15:30 – część 2

Agnieszka REJNIAK-MAJEWSKA
Współczesne prace/działania artystyczne jako element wystaw historycznych dotyczących II wojny światowej
(kilka przykładów i próba typologii)

Anna REMISZEWSKA,
Analiza treści symbolicznych założenia pomnikowego w Treblince

Magdalena TARNOWSKA,
Pamięć / reakcja na Zagładę

DYSKUSJA

Idea i organizacja konferencji: Łukasz Guzek i Roman Nieczyporowski

Grzegorz KLAMAN